

Mans enlaire i palmells amunt, això és un marcador discursiu!

Sílvia Gabarró-López (Stockholm)

Summary: In this article, we present the first study on PALM-UP from the perspective of discourse markers in Catalan Sign Language (LSC). In the sample extracted from the LSC Corpus, we observed that PALM-UP is polyfunctional. It frequently expresses non-connective purposes, that is, it is used to punctuate discourse or to participate in the exchange between signers. We have not found correspondences between the handshape of PALM-UP (one handed or two handed) and its functions. We have neither observed any combination of nonmanuals that allows us to distinguish one function from the other. This finding underlines the importance of context in order to assign a specific function to this discourse marker.

Keywords: PALM-UP, discourse marker, functional description, handshape, nonmanuals ■

Received: 29-01-2020 · Accepted: 27-03-2020

■ 1 Introducció¹

Quan ens comuniquem en una llengua oral, verbalitzem el nostre missatge a través de paraules que, la majoria de vegades, s'agrupen en oracions. Aquestes oracions expressen idees, les quals connectem amb altres idees (a través de relacions de causa, conseqüència, etc.) i organitzem d'una certa manera (a través de relacions seqüencials) perquè el nostre interlocutor interpreti el nostre missatge correctament. Per facilitar-li la interpretació del missatge, també reformulem o exemplifiquem les nostres idees i emetem senyals per comprovar que entén el que li estem explicant o per indicar-li que hem acabat de parlar i esperem una resposta de la seva banda. Els elements que ens permeten fer tot això són els marcadors discursius. Es tracta de peces d'un engranatge que tenen formes i funcions diverses, i que fan possible la comunicació. Al diàleg entre A i B de l'exemple (1), n'il·lustrem alguns en català i els destaquem en cursiva i subratllat.

---

1 Vull agrair la col·laboració de l'Institut d'Estudis Catalans per posar a disposició les dades del Corpus de PLSC i la participació de les persones signants sense les quals aquest article no seria possible.

- (1) A: *Però* què he de dir a la gent quan em pregunten què fas?
 B: *Doncs* els dius que estudio com el discurs s'estructura en llengua de signes, *o sigui* quines partícules l'organitzen. *Per exemple*, “en primer lloc”, “perquè”, etc. *Saps?*
 A: *Bé...* D'acord.

El terme “discourse markers” va aparèixer als anys 70 i, des de llavors, són nombrosos els treballs que els estudien des d'un punt de vista teòric i descriptiu (Fraser, 1998); ja sigui en textos escrits (Sanders et al., 1992; Portolés, 1999), en produccions orals (Cuenca, 2008; Pons Bordería, 2008), combinant les dues modalitats (Fox Tree, 2014; Crible, 2020) o, més recentment, utilitzant dades multimodals (Esfandiari Baiat et al., 2013; Hata, 2016). Es creu que totes les llengües naturals disposen d'aquests elements que permeten l'intercanvi entre individus dins del seu repertori lingüístic. Les llengües de signes, com a llengües naturals i de ple dret, no en són una excepció. Tanmateix, els marcadors discursius són encara un aspecte poc estudiat d'aquestes llengües.

Figura 1. PALM-UP unimanual i PALM-UP bimanual

Aquest article vol contribuir a aquesta qüestió a través de la descripció d'un marcador discursiu, el PALM-UP,² en llengua de signes catalana (LSC).

2 Per convenció, les gloses en les llengües de signes s'escriuen en majúscules i en la llengua oral del país o de la regió on es situa la llengua de signes estudiada. En aquest article, utilitzem la glosa PALM-UP en anglès, ja que és la glosa que es fa servir a la majoria

La forma canònica del PALM-UP s'articula amb una o dues mans obertes, els dits estirats (amb diferents nivells de tensió), i els palmells mirant cap amunt en l'espai que es troba davant del signant (vegeu la Figura 1).

La selecció d'aquest marcador està motivada per la seva freqüència i polivalència en el discurs en LSC. A més, es tracta d'un signe/gest que s'utilitza en diverses llengües orals i llengües de signes conegudes a dia d'avui (Kendon, 2004). El seu estudi ens permetrà establir una base per dur a terme estudis comparatius sobre les funcions discursives d'aquest element entre llengües de signes o entre llengües de signes i llengües orals, i que ens permetin saber fins a quin punt la modalitat motiva les diferències i similituds existents entre llengües.

L'estructura d'aquest article és la següent. A l'apartat 2, resumim la recerca existent sobre els marcadors discursius en llengües de signes i, en particular, sobre el PALM-UP. A l'apartat 3, presentem la mostra utilitzada i la metodologia d'anotació. A l'apartat 4, exposem els resultats de l'estudi. Per acabar, l'apartat 5 conté les conclusions i possibles vies de continuació d'aquest projecte.

■ 2 Estat de l'art

A dia d'avui, s'ha fet poca recerca sobre els marcadors discursius en llengües de signes. El primer article en explorar aquesta qüestió va ser el de Roy (1989) sobre la llengua de signes americana (ASL). L'autora descriu els usos dels marcadors discursius NOW i NOW-THAT en una porció de discurs de 5 minuts extreta d'una classe magistral donada per un home Sord.³ McKee (1992) va seguir aquesta iniciativa amb una tesi doctoral sobre els marcadors de canvi de posicionament del signant; és a dir, marcadors que introdueixen segments de discurs indirecte o digressions. La seva mostra també inclou classes magistrals donades per diferents persones Sordes en ASL. Més endavant, Metzger i Bahan (2001) van estudiar els usos del marcador FINE en 35 segons de discurs extrets d'una conversa entre diversos signants Sords d'ASL.

---

de corpus de llengües de signes (fins i tot en els corpus en què l'anglès no és la llengua oral del país o de la regió; a tall d'exemple, vegeu el Corpus de la LSFb [Meurant, 2015] que està anotat en francès i també utilitza la glossa PALM-UP).

3 Com s'explica a la introducció, utilitzem la denominació Sord amb majúscules per referir-nos a les persones sordes signants que pertanyen a la Comunitat Sorda i tenen una identitat com a tals. La utilització del terme en minúscula es restringeix a la pèrdua auditiva.

A banda de l'ASL, existeixen alguns estudis sobre altres llengües de signes com el de Pérez (2006) sobre la llengua de signes veneçolana (LSV) i el de Villameriel García (2008) sobre la llengua de signes espanyola (LSE). Ambdós autors investiguen els diferents marcadors discursius que es troben en narracions que produeixen diversos signants Sords (4 en el cas de l'LSV i 8 en el cas de l'LSE). En un article posterior, Villameriel García (2010) aprofundeix en els marcadors ES-DECIR y EN-CAMBIO. Mentre que el primer és un marcador que introdueix una reformulació, el segon es un marcador contraargumentatiu que s'utilitza per expressar un contrast.

Respecte a la utilització del PALM-UP com a marcador discursiu,⁴ comptem amb els treballs d'Hoza (2011) sobre l'ASL i Gabarró-López (2019) sobre la llengua de signes de Bèlgica francòfona (LSFB). En ambdues llengües de signes, aquest marcador discursiu és altament polivalent i comparteix algunes funcions que es poden agrupar en grans categories com la de regulador del torn de paraula (per començar-lo, mantenir-lo o acabar-lo) i la de marcador de relacions discursives. Dins d'aquesta darrera categoria, les possibles funcions en LSFB són variades (per exemple, marcador temporal, de concessió o de conseqüència), mentre que en l'estudi sobre l'ASL no s'especifica de quines funcions es tracta. No obstant això, Hoza menciona l'ús d'elements no manuals que fan variar la funció de PALM-UP; mentre que no es parla sobre aquest aspecte en LSFB. A més, una altra diferència que dificulta la comparació entre els dos estudis és que en el de l'LSFB s'utilitzen dades de corpus, mentre que no queda clar quin tipus de dades s'empren en l'article sobre l'ASL.

El nostre estudi vol enriquir la literatura existent sobre l'ús del PALM-UP com a marcador discursiu en les llengües de signes i, en concret, en l'LSC. Pretenem obtenir una descripció acurada del marcador discursiu en qüestió, tot basant-nos en els punts forts dels dos articles mencionats anteriorment i profunditzant en alguns aspectes relatius a la forma i a les funcions. Els nostres objectius són els següents:

- 1) Estudiar la freqüència d'ús de les dues formes del PALM-UP (unimanual i bimanual) com a marcador discursiu en LSC.
- 2) Proporcionar una descripció funcional en detall d'aquest marcador.

---

4 Existeixen altres estudis que tracten sobre el PALM-UP des d'altres perspectives en altres llengües de signes com el d'Engberg-Pedersen (2002) sobre la llengua de signes danesa (DTS), el de McKee i Wallingford (2011) sobre la llengua de signes neozelandesa (NZSL) i el de Loon (2012) sobre la llengua de signes neerlandesa (NGI). Aquests estudis mencionen que el PALM-UP pot tenir funcions de marcador discursiu, però no entren en detall en aquestes.

- 3) Investigar quins elements no manuals s'utilitzen per a cada funció.
- 4) Analitzar si l'ús de les funcions va lligat a la forma unimanual o bimanual.

Per obtenir resultats que reflecteixin l'ús actual d'aquest marcador en LSC, utilitzarem una mostra de dades extretes del Corpus de l'LSC (Institut d'Estudis Catalans, pròximament disponible) que presentarem a continuació.

■ 3 Metodologia

La mostra del Corpus de l'LSC sobre la qual es basa aquesta recerca dura aproximadament 1 hora (5.794 signes) i conté els diàlegs de 3 parelles de signants constituïdes per un home i una dona. El temps de paraula de cada signant es mou entre els 5 i els 17 minuts, i el nombre de signes oscil·la entre els 700 i els 1.700 signes. Cada parella pertany a un grup d'edat diferent (18–29, 30–49 i 50–80 anys) i tots provenen de la província de Barcelona (per més detalls sobre el Corpus de l'LSC, vegeu la introducció d'aquest dossier temàtic). La raó per la qual vam utilitzar aquesta mostra és que, en el moment en què vam començar aquesta recerca, només disposàvem de les dades d'aquests 6 signants. A més, un grup d'anotadors Sords ja havia realitzat una anotació bàsica (és a dir, de l'activitat manual dels signants) de la majoria dels vídeos d'aquestes sessions d'enregistraments amb el programa ELAN.⁵

A partir d'aquesta anotació bàsica, es va realitzar una segona anotació a diferents nivells: configuració del PALM-UP (unimanual o bimanual), descripció funcional del marcador i elements no manuals que l'acompanyen. La descripció funcional es subdivideix en tres nivells que segueixen un protocol d'anotació de marcadors discursius en corpus orals (Crible, 2014).

- 1) *Tipus de MD*: es refereix a si el marcador té una funció *relacional*, com seria el cas de *perquè* quan connecta dos enunciats, o una funció *no relacional*, com seria el cas de *bé* quan s'utilitza per puntuar el discurs. També es pot donar el cas d'un marcador que compleixi *ambdues* funcions, relacional i no relacional, com a l'exemple (2).
- 2) *Domini*: denota la categoria dins de la qual es situa la funció discursiva del marcador en qüestió. Els quatre dominis existents són l'*ideacional* (marcadors que expressen relacions entre esdeveniments reals que ocorren al món real), el *retòric* (marcadors que expressen relacions discursives subjectives o introdueixen segments metadiscursius), el *seqüen-*

---

5 <<https://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>>.

cial (marcadors que ordenen els segments discursius) i l'*interpersonal* (marcadors que participen en l'intercanvi entre locutors).

- 3) *Funció*: es refereix a la relació discursiva que el marcador expressa en un context determinat. N'hi ha 31 que es llisten a la Taula 1 (les definicions de les funcions que PALM-UP expressa en la mostra apareixen en el subapartat 4.1).

Segons el protocol, es poden atribuir fins a dos dominis i dues funcions a cada marcador en els casos en què l'ítem en qüestió expressa més d'una relació discursiva. A l'exemple (2), que hem copiat de Crible (2014: 16), el marcador *d'ailleurs* en francès (que podem traduir com a “per cert” en català) expressa relacions metadiscursives (*domini retòric*), concretament introdueix un *comentari* relatiu a la festa i marca un *èmfasi* en el contingut proposicional de l'enunciat (que són les dues possibles funcions). Mentre que la funció de *comentari* és de tipus *relacional*, la d'*èmfasi* és de tipus *no relacional*; de manera que el marcador rebria l'etiqueta d'*ambdues*.

- (2) c'était euh c'était la fête, une fête *d'ailleurs* qui s'est euh pérennisée
 “Va mmm va ser una festa, una festa que *per cert* es va mmm eternitzar”

A la Taula 1, presentem un resum dels tres nivells de descripció funcional que acabem d'explicar. El *tipus de MD* és transversal perquè va lligat

Tipus de MD	← Relacional / ambdues / no relacional →			
Dominis	Ideacional	Retòric	Seqüencial	Interpersonal
Funcions	Causa Conseqüència Temporal Contrast Concessió Condicional Excepció Alternativa	Motivació Conclusió Oposició Rellevància Reformulació Aproximació Comentari Especificació Èmfasi	Obertura Finalització Resum Canvi de tema Citació Enumeració Addició Puntuació Planificació ⁶	Monitoratge Mitigació Acord Desacord El·líptica

Taula 1. Tipus de MD, dominis i funcions (Crible, 2014)

6 Aquesta funció és un afegitó, ja que no forma part del protocol de Crible (2014). L'hem agafada del protocol per a l'anotació de dades multimodals (gest i signe) de Bolly i Crible (2015) atès que creiem que completa les funcions existents.

a la funció i està especificat dins del protocol. Mentre que totes les funcions del *domini ideacional* són *relacionals*, totes les del *domini interpersonal* són *no relacionals*. Les funcions dels *dominis retòric* i *seqüencial*, per la seva banda, poden ser *relacionals* (per exemple, *reformulació* i *enumeració*) o *no relacionals* (per exemple, *aproximació* i *puntuació*).

La darrera fase de l'anotació va consistir en anotar els elements no manuals que apareixien amb cada PALM-UP que tenia una funció de marcador discursiu. Aquests elements inclouen el moviment del tors, del cap, de les celles, dels ulls i de la boca, la direcció de la mirada i les vocalitzacions. Com es pot observar en aquesta enumeració, hi ha alguns elements no manuals que s'articulen amb el mateix òrgan. Per una banda, tenim el moviment dels ulls o de les parpelles i la direcció de la mirada. Per l'altra, separem els moviments de la boca ("*mouth gestures*" o "*mouth actions*") de les vocalitzacions ("*mouthings*"), com tradicionalment es fa a la literatura de les llengües de signes (Crasborn et al., 2008).

Els primers són moviments de la boca que formen part de la gramàtica de les llengües de signes, com per exemple aspirar les galtes per parlar de coses fines o primes i inflar-les per parlar de coses grosses o gruixudes en LSC. Els segons són préstecs de la llengua o llengües orals que envolten la llengua de signes en qüestió (en el cas de l'LSC, el català i el castellà). Mentre que els moviments de la boca són necessaris per expressar certes nocions, les vocalitzacions no ho solen ser i el seu ús dependrà del signant (nivell de competència en la llengua oral i educació rebuda, entre d'altres possibles variables).

Pels sis primers elements no manuals, vam crear vocabularis controlats (és a dir, una llista de valors que es desplega en el programari ELAN quan cliquem per afegir una nova anotació) amb els continguts que apareixen a la Taula 2. Per crear aquesta llista, ens vam inspirar en un estudi sobre la mirada en LSF (Meurant, 2008), en dos estudis previs sobre el PALM-UP (McKee & Wallinford, 2011; Loon, 2012) i en un estudi sobre elements no manuals en LSF (Notarrigo & Meurant, 2014) que resumeix i sistematitza altres esquemes d'anotació d'elements no manuals existents en altres llengües de signes. Per les vocalitzacions, no vam crear cap vocabulari controlat ja que el signant podria articular qualsevol paraula de la llengua oral o no articular-ne cap.

Tors	Cap	Celles	Ulls	Boca	Mirada
Espatlles encongides	Barbeta amunt	Aixecades Arrufades	Oberts Tancats Parpelleig	Oberta Oberta amb moviment dels llavis	Dirigida Espacial Flotant
Moviment endavant	Barbeta avall			Oberta amb moviment de galtes	
Moviment enrere	Moviment endavant			Cantons de la boca baixats	
Moviment lateral	Moviment enrere			Tancada	
	Caboteig			Tancada amb moviment dels llavis	
	Moviment lateral			Tancada amb moviment de galtes	
	Inclinació				
	Gir				

Taula 2. Resum dels valors assignables als elements no manuals

Mentre que els possibles moviments del tors, cap, celles, ulls i boca són bastant transparents i, per tant, el lector els entendreà sense problemes, creiem que és necessari donar una definició de les tres possibles direccions de la mirada (Meurant, 2008). Quan parlem de mirada dirigida, volem dir que el signant mira el seu interlocutor, ja sigui l'altre informant o el moderador de la sessió d'enregistrament. La mirada espacial es refereix als casos en què el signant trenca el contacte visual amb el seu interlocutor per reproduir les paraules o el pensament d'una altra persona (el que es coneix com a “*role shift*” o “*constructed dialogue*” (Lillo-Martin, 2012) en la literatura de les llengües de signes, vegeu Simoens i Barberà en aquest volum per més detalls). Per acabar, quan parlem de mirada flotant, el signant dirigeix la mirada cap amunt o cap avall, cap a la dreta o cap a l'esquerra, per també tallar el contacte visual amb el seu interlocutor i sense intenció de repetir les paraules o accions d'una altra persona.

A continuació, presentem una captura de pantalla en què es poden veure els diferents nivells d' anotació en un fitxer d'ELAN⁷ (vegeu la figura 2).

7 Les anotacions de les funcions i dels elements no manuals no corresponen exactament amb els valors de les taules 1 i 2, atès que es tracta d'abreviacions les diferents denominacions en anglès.

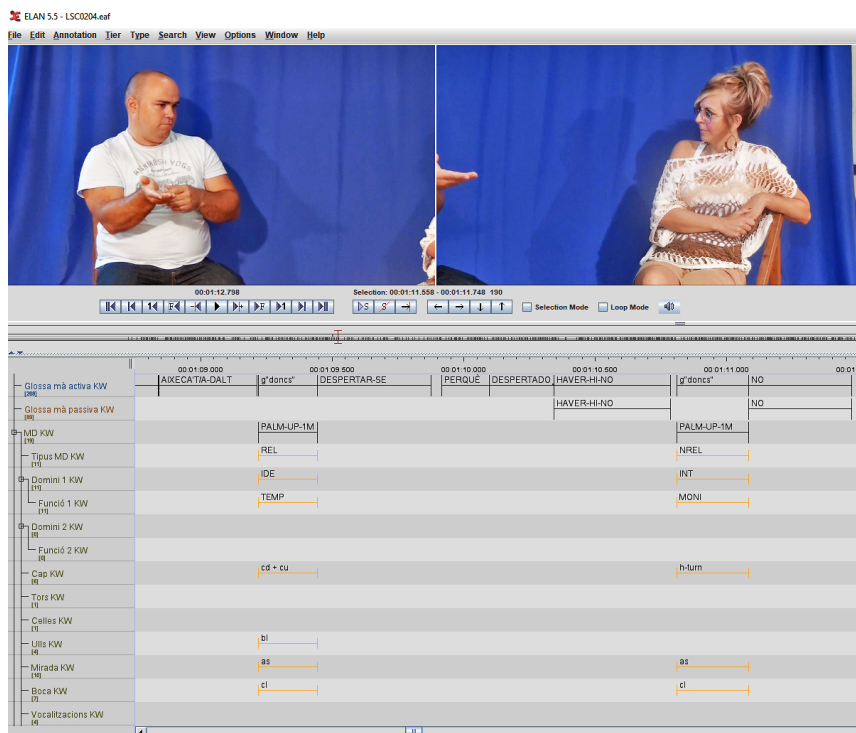

Figura 2. Captura de pantalla d'un fitxer d'anotació ELAN

Una vegada es va completar l'anotació de tots els vídeos de la mostra, les dades es van extreure en un fitxer Excel i es va procedir a la seva anàlisi.

■ 4 Resultats de l'estudi sobre el PALM-UP

La nostra mostra conté 139 ocurrences en què el PALM-UP s'utilitza com a marcador discursiu, 80 de les quals són bimanuals i 59 unimanuals (54 es van produir amb la mà dreta i 5 amb la mà esquerra). Si tenim en compte que la nostra mostra conté 5.794 signes, els informants van articular aproximadament 2 vegades el PALM-UP per cada 100 signes.

A continuació, presentem una descripció funcional del PALM-UP a partir de la mostra que vam seleccionar del Corpus de l'LSC (subapartat 4.1) i, posteriorment, combinem les diferents funcions del PALM-UP amb la seva configuració (subapartat 4.2) i els elements no manuals que l'acompanyen (subapartat 4.3).

■ 4.1 Descripció funcional

En la majoria dels casos, el PALM-UP té funcions *no relacionals* (n=128, que representen el 92% del total). En un nombre limitat de casos aquest marcador té funcions *relacionals* (n=9) o agrupa una funció *relacional* i una altra *no relacional* (n=2), com es pot observar a la Figura 3.

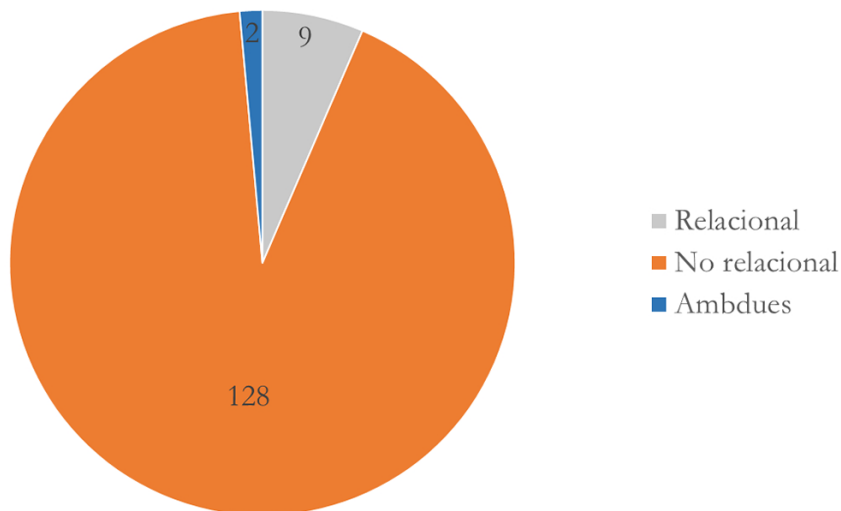

Figura 3. Tipus de funció del PALM-UP en una escala relacional

El domini predominant és el *seqüencial* (n=69), ja que representa la meitat del total (vegeu la Figura 4). Dit d'una altra manera, el marcador s'utilitza per ordenar segments discursius en la majoria de casos de la nostra mostra en LSC. El segueix el domini *interpersonal* (n=51, o sigui un 39%), en què el marcador participa en l'intercanvi entre signants. Els dos dominis restants, l'*ideacional* (el PALM-UP connecta esdeveniments relacionats amb el món real) i el *retòric* (el PALM-UP expressa relacions subjectives o metadiscursoives), són molt menys freqüents amb 8 i 6 ocurrències respectivament. A més, en 5 casos el PALM-UP va combinar una funció del domini *seqüencial* amb un dels altres dominis (3 vegades amb l'*interpersonal*, una amb l'*ideacional* i una amb el *retòric*).

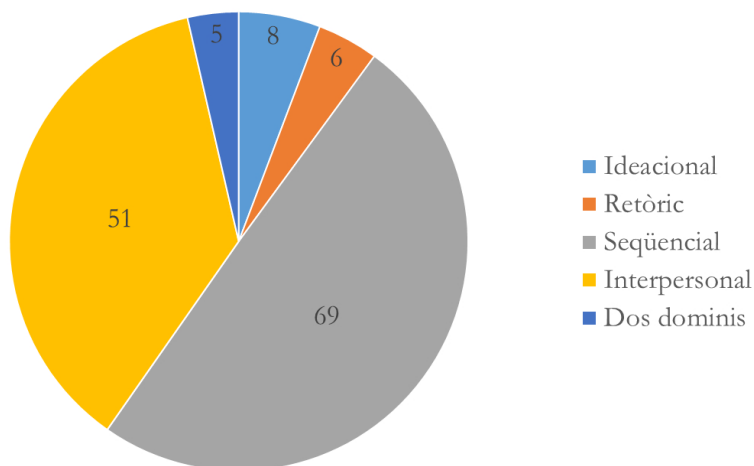

Figura 4. Dominis del PALM-UP

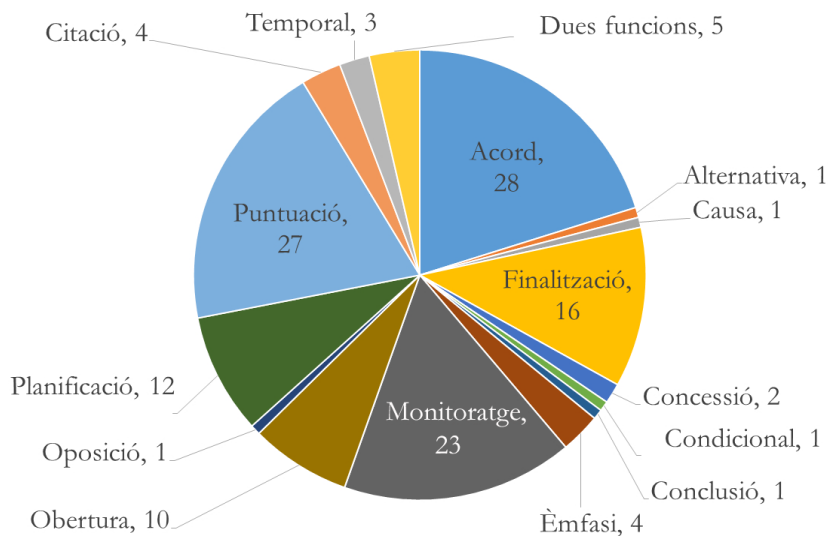

Figura 5. Funcions del PALM-UP

El PALM-UP és un marcador molt polifuncional (vegeu la Figura 5), atès que pot expressar 14 funcions de les 31 possibles segons el protocol d'anotació de Crible (2014). Les tres funcions més freqüents són les d'*acord* (n=28),

puntuació (n=27) i *monitoratge* (n=23), seguides de les funcions de *finalització* (n=16), *planificació* (n=12) i *obertura* (n=10). Les restants són molt menys freqüents (4 ocurrences o menys) i, probablement, siguin idiosincràtiques ja que en alguns casos només compten amb una sola ocurrencia (per exemple, les funcions d'*alternativa*, *causa*, *condicional*, *conclusió* i *oposició*) o el mateix signant ha produït totes les ocurrences (per exemple, la funció de *citació*). Definim i exemplifiquem aquestes funcions a continuació per ordre de freqüència en les nostres dades.

Quan el PALM-UP expressa la funció d'*acord*, el receptor assenyala que ha entès el missatge de l'emissor. En l'exemple (3)⁸, els signants estan conversant sobre el futur de les associacions de persones Sordes. El signant KD⁹ diu que no sap si les associacions de Sords acabaran desapareixent perquè la gent jove d'avui en dia no s'hi implica. La signant DT articula un PALM-UP que es solapa amb el torn del signant KD per expressar el seu acord.

- (3) KD: [IX1 SABER] <PALM-UP> [IX3 POC AJUDAR POC VOLUNTAT RES]
 § [IX1+ AJUDAR+] [IX1 MOLT++] [JA PAGAR++ DINERS
 HAVER-HI-NO] [IX1 SEMPRE+] <PALM-UP>

DT: § [SEMPRE VOLUNTAT] <PALM-UP>

KD: “No ho sé. Els joves ni ajuden ni treballen voluntàriament per l'associació. § Jo he ajudat molt... Fins i tot he posat diners de la meva butxaca quan no n'hi havia. Sempre he fet aquestes coses per l'associació.”

DT: “§ Sempre hem treballat voluntàriament, això mateix.”

(Sessió 3, tasca 8, 01:11 – 01:20)

-
- 8 Tots els exemples que es troben a continuació formen part de la mostra que hem analitzat del Corpus de PLSC. Les gloses apareixen en versaleta i estan traduïdes a sota en català. Els claudàtors delimiten les oracions i els claudàtors angulars marquen els elements que es troben fora de l'estructura de dependència de les oracions. Les gloses seguides de + indiquen el nombre de vegades que el signant repeteix el signe i el símbol § seguit de text subratllat indica que els signants es solapen. Les gloses precedides per una @ indiquen que el signant ha començat a articular un signe però no l'ha acabat. IX1, IX2 i IX3 són les gloses pels pronoms de primera, segona i tercera persona del singular. Aquestes gloses seguides de PL denoten les formes plurals. Els signes que estan glosats amb més d'una paraula, com PALM-UP, contenen guions per separar-les. Les gloses que comencen amb DC indiquen que la paraula s'ha lletrejat i les que comencen amb G que el signant ha articular una forma no lexicalitzada (és a dir, una forma que no es llistaria en un diccionari descriptiu de PLSC i que els oients utilitzen com a gest).
- 9 Per identificar els signants del Corpus de PLSC, es fan servir dues lletres en majúscules. La utilització d'aquestes lletres preserva la identitat dels participants, ja que si anonimitzàssim les seves cares, perdriem informació que s'expressa a través de l'expressió facial.

La funció de *puntuació* marca l'inici o el final d'un segment discursiu. L'exemple (4) forma part d'un dels diàlegs en què els signants s'han de presentar i explicar l'origen del seu signom.¹⁰ El PALM-UP marca la transició entre les dues oracions.

- (4) [IX1 SIGNOM DC:PAU] <PALM-UP> [IX1 SIGNOM PER-MOTIU IX1 PASSAT NÉIXER IX1 ULLS-XINÈS] <PER> [ANOMENAR]
 “Em dic Pau i aquest és el meu signom. *Doncs* vaig rebre aquest signom perquè quan vaig néixer tenia els ulls en forma d'ametlla. Aquesta és la raó.”

(Sessió 1, tasca 1, signant QF, 00:12 – 00:19)

La funció de *monitoratge* consisteix en verificar que el receptor segueix i entén el que l'emissor diu. A l'exemple (5), el signant KD explica un record de la seva infantesa. Diu que no va anar a l'escola fins als 12 anys perquè no hi havia cap escola propera que acollís nens sords. A més, els seus pares eren analfabets i no tenien recursos.

- (5) [PARE-MARE IX1 HAVER-HI-NO CULPA] [CARRINCLÓ CAMPEROL SER] <PALM-UP>

“No va ser culpa dels meus pares. Eren camperols analfabets, *m'entens?*”

(Sessió 3, tasca 4, signant KD, 01:59 – 02:02)

La funció de *finalització* marca el final de torn de paraula o d'una seqüència discursiva. L'exemple (6) forma part d'un altre diàleg sobre el futur de les associacions de Sords. La signant DU diu que creu que les associacions acabaran desapareixent, però que és difícil predir què passarà. Aquest exemple conté dos ocurrences de PALM-UP: la primera expressa incertesa, mentre que la segona s'utilitza per acabar el torn de paraula.

- (6) [IX3 FUTUR CAPAÇ DESAPARÈIXER CAPAÇ] <O> [REDUIR-PETIT ANY DURADA] <PALM-UP> [SABER MAI FUTUR] <PALM-UP>

“És probable que algun dia les associacions de Sords desapareguin o que el nombre disminueixi. No ho sé, mai se sap què passarà en un futur, *no.*”

(Sessió 2, tasca 8, signant DU, 01:58 – 02:04)

10 En les diferents llengües de signes d'arreu del món, no s'utilitzen els noms propis per referir-se a les persones, sinó que se'ls atribueixen signes personals (signoms) en funció d'una característica física, d'una activitat que els agrada fer, d'un tic, etc.

La funció de *planificació* s'utilitza per mantenir el torn mentre l'emissor pensa com vol continuar-lo. L'exemple (7) està extret del mateix diàleg que l'exemple (6). El signant KW contribueix a l'intercanvi expressant la seva opinió sobre l'LS. Creu que la desaparició de les associacions de Sords pot contribuir a la desaparició de l'LS. Abans d'introduir la solució que ell proposa (que hi hagués una llei que garantís que l'LS s'ensenyi a les escoles fins a l'edat adulta), articula un PALM-UP per mantenir el torn de paraula mentre pensa en quins signes utilitzar per expressar la seva idea.

- (7) [SIGNAR LLENGUA PODER DISMINUIR] <G-DUBTE> <O> <PALM-UP> [HAVER-DE @OBLIGAR] <O> [JA ADONAR-SE SI-PER-VENTURA UN LLEI ENSENYAR OBLIGAR BASE LLENGUA COL-LEGI FINS-ADULT]
 “La utilització de la llengua de signes podria disminuir o... bé... hauria de ser obligatori... o hi hauria d'haver una llei que establís l'ensenyament d'uns mínims de llengua de signes des del col·legi fins a l'etapa adulta.”

(Sessió 2, tasca 8, signant KW, 03:00 – 03:10)

La funció d'*obertura* s'empra per a marcar l'inici del torn de paraula. L'exemple (8) forma part d'un diàleg sobre records de la infància. Cada signant ja ha narrat un record, però el moderador els pregunta si no en tenen més. La signant pren la paraula amb un PALM-UP i, seguidament, explica el seu segon record sobre la Puríssima (un internat per sords que hi havia a Barcelona).

- (8) <PALM-UP> [POC CURT++ TEMA PURÍSSIMA] [EXAGERAT]
 “Bé, tinc una història curta sobre la Puríssima. Les monges eren unes exagerades.”

(Sessió 3, tasca 4, signant DT, 07:00 – 07:05)

La funció d'*èmfasi* realça la funció pragmàtica d'un altre marcador discursiu proper o el valor proposicional d'un segment discursiu. L'exemple (9), que apareix després del (8) en les dades, il·lustra aquesta segona part de la definició. La signant explica que les monges pegaven les nenes que portaven la roba tacada, cosa que ella troba desproporcionada.

- (9) [DONA BAIX+++ DE-VERITAT PERFECTE NET DIFÍCIL] <PALM-UP>
 [IX3 MONJA EXIGENT SER+++]
 “És molt difícil que les nenes no portin alguna taca, *home!* Les monges
 eren massa exigents.”
 (Sessió 3, tasca 4, signant DT, 07:35 – 07:40)

La funció de *citació* introdueix un segment de discurs directe. L'exemple (10) conté una part del diàleg entre el signant KD i el seu pare. Atès que aquest signant va començar l'escola tard, portava una mica de retard respecte als seus companys i les monges el feien netejar la capella en lloc d'anar a classe.

- (10) <DESPRÉS+++> [PARE DIR] [PODER-NO IX3 IX1 ESTUDIAR RES]
 [NETEJAR+++] <PALM-UP> [MONJA IX3 SILENCI] [OBEIR] [DONAR
 PENA] [DONAR PENA] [SEGUIR NETEJA]
 “Després, li vaig dir al meu pare: «no puc més, no estic estudiant i em
 passo l'estona netejant.» «*oh* ves... has d'obeir les monges, pobres, has
 de seguir netejant.»”
 (Sessió 3, tasca 4, signant KD, 04:28 – 04:38)

La funció *temporal* s'utilitza per connectar cronològicament segments discursius, ja sigui de manera seqüencial o simultània. A l'exemple (11), la signant DT està explicant un conte. El PALM-UP expressa que l'acció que conté la segona oració passa després de l'acció que conté la primera oració.

- (11) [MARXAR DEIXAR-FORA] <PALM-UP> [HOME HOME JUNT GOS
 LLEVAR-SE VEURE DESAPARÈIXER]
 “La granota es va escapar. *Llavors*, quan el nen... el nen i el gos es van
 aixecar, van veure que la granota havia desaparegut.”
 (Sessió 3, tasca 2, signant DT, 00:28 – 00:36)

Quan un marcador expressa *concessió*, la seva funció consisteix en introduir un segment discursiu que nega una expectativa que s'ha donat anteriorment. A l'exemple (12), la signant dóna la seva opinió sobre el futur de les associacions de persones Sordes. El PALM-UP introdueix un segment discursiu que contradia el contingut que s'esperaria després de la primera oració sobre les persones que van a les associacions.

- (12) [IX1 OPINAR FUTUR SER CONTINUAR IX3 PENSAR FUNCIONAR NO PERQUÈ PERSONES++ IX3PL CONTINUAR ANAR++ DINERS PAGAR] <PALM-UP> [ANAR NO++] <PER-MOTIU> [CASA PERDRE]
 “Jo penso que les associacions no deixaran de funcionar perquè hi ha gent que continua pagant la quota, *tot i que* en realitat no hi van, així que no és necessari disposar d’un local tan gran.”
 (Sessió 1, tasca 8, signant CG, 00:36 – 00:44)

La funció d'*alternativa* s'utilitza per expressar que hi ha dues possibilitats que poden ser exclusives o no. L'exemple (13) apareix en el mateix diàleg, just després de l'exemple (12). La mateixa signant proposa que les associacions es converteixin en un lloc més petit, però l'altre signant no hi està d'acord perquè pensa que el contacte entre les persones Sordes es perdrà. La signant CG utilitza el PALM-UP (el primer del seu torn de paraula) per introduir les tecnologies mòbils com a alternativa per no perdre el contacte.

- (13) QF: [CANVIAR PER-EXEMPLE NO LOCAL RES-MÉS EXPLICAR LOCAL NOMÉS PER OBJECTIU INTÈRPRET MILLOR IX3PL SORD TROBAR-VEURE++ NO SEPARAR-GRUP++] <DIR> [SEPARAR-GRUP MÉS LLUNY] <PALM-UP>
 CG: [SÍ] [IX2] [SÍ] <PALM-UP> [TECNOLOGIA MÒBIL CONTACTAR TAMBÉ VAL ESPANYA TOT BÉ] <PALM-UP>
 QF: “Si les associacions es converteixen en locals petits que només tinguin per objectiu millorar els serveis d’interpretació, les persones Sordes s’acabaran dispersant. O sigui, cada vegada estarem més separats els uns dels altres.”
 CG: “Sí, tens raó, *però* les tecnologies mòbils també són una bona opció perquè el contacte entre les persones Sordes a Espanya es mantingui, saps què vull dir?”
 (Sessió 1, tasca 8, 01:07 – 01:22)

La funció de *causa* s'empra per introduir la raó per la qual alguna cosa ha succeït en el món real. L'exemple (14) és l'únic en què el PALM-UP s'utilitza per a aquesta finalitat en la nostra mostra. Aquest exemple es troba entre el (8) i el (9) que hem mostrar anteriorment. La signant diu que la raó per la qual les monges pegaven les nenes que portaven la roba tacada és que no els agradava que les nenes anessin brutes. El primer PALM-UP que articula la signant introdueix aquesta raó.

- (14) [MANS-AGAFAR-COS IX3 TACA JA ENUTJAR-SE] [PEGAR+++] <PALM-UP> [VEURE AGRADAR-NO BRUT] <PALM-UP>
 “Les monges agafaven les nenes pels braços i les examinaven. Si una nena tenia una toca, les monges s’enfadaven i la pegaven *perquè* no els agradava que les nenes anessin brutes, no.”
 (Sessió 3, tasca 4, signant DT, 07:25 – 07:33)

La funció *condicional* relaciona dos segments discursius, un conté la condició i l'altre la conseqüència. A l'exemple (15), el signant diu que no estaria preocupat pel futur de les associacions si sabés que les persones Sordes joves continuaran batallant per la causa.

- (15) [IX1 PREOCUPAT NO <PALM-UP> SABER IX1 AFEGIR GENERACIÓ SORD IX3 HAVER-DE ARREGLAR FUNCIONAR AVANÇAR]
 “Jo no estaria preocupat *si* sabés que les pròximes generacions de Sords continuaran lluitant per la causa.”
 (Sessió 2, tasca 8, signant KW, 02:39 – 02:43)

La funció de *conclusió* introdueix un resultat subjectiu. L'exemple (16) apareix al final d'un dels diàlegs sobre els records d'infància. El signant KD explica que va participar en una carrera de cotxes en la qual el premi era un cotxe nou. Tot i que ell va guanyar la cursa, no va rebre el cotxe perquè una altra persona el va agafar. Quan la signant DT respon, utilitza un PALM-UP que introdueix un resultat pragmàtic que es deriva de la situació que el signant ha exposat prèviament.

- (16) KD: [DESENCÍS] [RES DONAR NO++]
 DT: <PALM-UP> [RES] [G-ESTRANY]
 KD: “Vaig quedar decebut. No em van donar el cotxe.”
 DT: “*Així doncs*, no vas rebre res? Que estrany...”
 (Sessió 3, tasca 4, 13:52 – 13:58)

Per acabar, la funció *d'oposició* introdueix un contrast o una concessió subjectius. A l'exemple (17), el signant KD està responent al moderador, el qual intenta elicitat l'opinió de KD sobre el futur de les associacions de Sords. Aquest signant pensa que les reunions cara a cara són millors que les reunions en línia, i manifesta que la gent prefereix sortir que anar a l'associació. L'exemple conté tres ocurrències del PALM-UP: el primer puntua, el segon introdueix una oposició epistèmica i el darrer expressa la posició del signant respecte al contingut de la proposició.

- (17) [MILLOR PERSONES-REUNIR] [MILLOR PERSONES-REUNIR]
 [ORDINADOR HAVER-HI] [PERSONES-REUNIR MILLOR VEURE-
 CONTACTE] <PALM-UP> <PALM-UP> <PALM-UP> [IX1 VEURE
 ATREURE VICI+ AGRADAR SORTIR PASSEJAR]
 “És millor que la gent es trobi a l’associació. Hi ha ordinadors, però és
 millor veure’s en persona, sí. *Però*, no ho sé, veig que la gent prefereix
 sortir.”

(Sessió 3, tasca 8, signant KD, 02:39 – 02:51)

■ 4.2 Configuració

Com hem dit a l’inici de la secció 4, la nostra mostra conté 80 ocurrences de PALM-UP bimanuals i 59 unimanuals. No hem trobat cap correspondència absoluta entre la configuració bimanual o unimanual i una funció en concret; és a dir, només es poden observar certes tendències en què una funció sol aparèixer amb una configuració precisa. Abans d’explicar aquestes tendències per les sis funcions més freqüents (és a dir, les que compten amb més de quatre ocurrences per funció), volem emfasitzar que els resultats són exploratoris i no són generalitzables. Ens caldria disposar d’una mostra més ampla i aplicar tests estadístics per poder-ne dir més.

La funció d’*acord* es va articular 17 vegades de forma unimanual i 11 de forma bimanual. De les 17 formes unimanuals, 5 es van articular de forma reduïda a la falda del signant (vegeu la Figura 6). Dit d’una altra manera, el sig-

Figura 6. PALM-UP reduït a la falda del signant

nant no gira completament la mà per no atreure l'atenció i que aquesta segueixi sobre l'altre signant (Mesch, 2016). Les funcions de *puntuació* i *monitoratge* també mostren xifres properes, però la configuració bimanual és més freqüent: 17 formes bimanuals vs. 10 unimanuals en el cas de la primera funció, i 15 formes bimanuals vs. 8 unimanuals en el cas de la segona.

Les funcions de *finalització*, *planificació* i *obertura* mostren encara resultats més pròxims. Per la primera funció d'aquestes tres, 9 formes bimanuals vs. 7 unimanuals, 7 bimanuals vs. 5 unimanuals per la segona i 6 bimanuals vs. 4 unimanuals per la darrera. Un altre fenomen que no hem observat en les altres funcions és l'extensió de la configuració del PALM-UP en una de les mans mentre l'altra mà articula altres signes, com es mostra a la Figura 7. El signant està narrant un diàleg entre dos personatges, en Juan Masas i ell mateix. La primera part del discurs directe acaba amb un PALM-UP (vegeu la darrera imatge de la primera fila de la Figura 7) que expressa la funció de *finalització*. Aquest PALM-UP s'estén durant la segona part del discurs

“En Juan Masas em va dir: «que ens estan passant davant!» I jo li vaig respondre: «calma’t i tinguis paciència.»”

Figura 7. Extensió del PALM-UP a la mà esquerra del signant

directe (vegeu la línia discontinua sota les imatges de la segona fila). La perseverança d'aquesta configuració a la mà esquerra del signant està buida de contingut semàntic. Es tracta d'un fenomen fonològic que la modalitat permet.

■ 4.3 Elements no manuals

Als estudis previs sobre el PALM-UP, alguns autors (McKee & Wallingford, 2011; Loon, 2012) subratllen la importància dels elements no manuals que acompanyen aquesta forma i el context discursiu en què apareix de cara a assignar-li funcions específiques. Tot i que hem anotat els elements no manuals que acompanyen totes les funcions de marcador discursiu del PALM-UP, en aquest apartat ens limitarem, de nou, a les funcions més freqüents a la configuració de les quals acabem de comentar.

Quan el PALM-UP expressa la funció d'*acord*, els elements no manuals més freqüents que l'acompanyen són el caboteig, la mirada dirigida cap a l'interlocutor i, en ocasions, el parpelleig. El moviment del cap i la mirada dirigida són elements que, intuïtivament, s'assimilen a aquesta funció des d'un punt de vista intermodal, ja que són accions que els parlants de català i castellà esperaríem del nostre interlocutor en situacions similars. La majoria de vegades que els signants van articular el PALM-UP per expressar *acord*, tenien la boca tancada, excepte en alguns casos en què articulaven la paraula "claro".¹¹

Els casos en què PALM-UP expressa la funció de *puntuació* s'articulen conjuntament amb un moviment del cap com pot ser un gir, una inclinació cap a la dreta o cap a l'esquerra, o bé un caboteig. En absència d'un d'aquests moviments, el signant mou lleugerament el tors cap endavant, cap enrere o cap al costat dret o esquerra. La majoria de vegades, la mirada va dirigida cap a l'altre signant, tot i que podem trobar casos en què és flotant; dit d'una altra manera, el signant desvia la mirada del seu interlocutor. El parpelleig és un altre element no manual que trobem amb aquesta funció. Respecte a la boca, pot estar oberta o tancada, però en cap cas s'observen vocalitzacions.

---

11 Gran part dels signants de PLSC utilitzen vocalitzacions en castellà. Això és conseqüència de l'ensenyament exclusivament en castellà que va rebre la generació de signants d'edat més avançada i la generació de mitjana edat. La generació de signants més joves ja va rebre (almenys) part del seu ensenyament en català. Tanmateix, els dos signants més joves de la nostra mostra també vocalitzen en castellà, cosa que pot ser resultat de la influència dels seus pares Sords.

La funció de *monitoratge* també apareix amb un moviment del cap i del tors igual que els que es poden trobar amb la funció de *puntuació*. No es sorprenent observar que la mirada va sistemàticament dirigida cap a l'interlocutor de cara a elicitar una reacció. Tanmateix, no observem cap patró en l'activitat de la boca: pot estar tancada o bé oberta. Les vocalitzacions no són freqüents i, en cas que se'n trobin, es tracta de la part final de la paraula que el signant articula amb el signe anterior.

La funció de *finalització* presenta elements no manuals semblants a la funció de *puntuació* i a la de *monitoratge*. La mirada va dirigida a l'interlocutor i el cap gira, s'inclina o caboteja. La boca pot estar oberta o tancada i no se solen produir vocalitzacions. Aquesta similitud entre la funció de *finalització* i la de *puntuació* no és sorprenent si tenim en compte que les dues s'utilitzen per delimitar, la primera el torn de paraula i la segona diferents tipus d'unitats discursives. Tot i que la funció de *monitoratge* no delimita, acostuma a aparèixer a la perifèria dreta de diferents segments discursius (Garró-López, 2020). Per tant, podríem formular la hipòtesi que la mirada dirigida a l'interlocutor i els moviments del cap esmentats, tendeixen a acompanyar funcions que es troben al final d'un segment discursiu.

Els casos en què el PALM-UP expressa *planificació* són els únics en què la mirada és sistemàticament flotant. Aquesta és la manera que té el signant de trencar de manera momentània el contacte amb el seu interlocutor i indicar-li que vol mantenir el seu torn de paraula mentre pensa en què vol dir. El moviment que efectua el cap en aquests casos (un gir, un alçament o bé un abaixament de la barbata) facilita que la mirada no vagi dirigida a l'interlocutor.

Els elements no manuals que acompanyen la funció d'*obertura* inclouen un moviment del cap (caboteig o gir) i la boca pot estar oberta o tancada. La mirada sempre sol anar dirigida a l'interlocutor per fer-li saber que el signant comença o vol començar el seu torn de paraula. No hem observat que els signants produeixin vocalitzacions amb aquesta funció.

En la Taula 3, presentem un resum dels elements no manuals que acabem d'explicar. Curiosament, la columna dedicada a les cel·les apareix buida per totes les funcions. Això no és sinònim de manca total de moviment d'aquest element facial. En la majoria de casos, les cel·les es van mantenir en posició neutra, però en comptades ocasions els signants les van aixecar o arrufar.

Funcions	Moviment					Direcció de la mirada	Vocalitzacions
	Tors	Cap	Celles	Ulls	Boca		
Acord	—	Caboteig	—	Parpelleig	Tancada	Dirigida	“Claro”
Puntuació	Endavant, enere o lateral	Gir, inclinació o caboteig	—	Parpelleig	Oberta o tancada	Dirigida o flotant	—
Monitoratge	Endavant, enere o lateral	Gir, inclinació o caboteig	—	Oberts	Oberta o tancada	Dirigida	—
Finalització	—	Gir, inclinació o caboteig	—	Parpelleig	Oberta o tancada	Dirigida	—
Planificació	—	Gir, barbeta amunt o avall	—	Parpelleig	Oberta o tancada	Flotant	—
Obertura	—	Gir o caboteig	—	Oberts	Oberta o tancada	Dirigida	—

Taula 3. Elements no manuals que acompanyen les funcions del PALM-UP més freqüents en la mostra

Podem concloure aquest apartat dient que els elements no manuals que apareixen amb cada funció solen ser diversos; és a dir, no hi ha un sol moviment de tors, de cap o de la boca que apareixin amb l'articulació del PALM-UP. A més, no hi ha cap combinació d'elements no manuals que ens permeti diferenciar una funció de l'altra. La mirada flotant és l'única direcció de la mirada possible que apareix amb la funció de *planificació* (encara que a vegades també es pot trobar amb la funció de *puntuació*) i el caboteig és l'únic moviment del cap que apareix amb la funció d'*acord* (encara que les funcions de *puntuació*, *monitoratge*, *finalització* i *obertura* poden incloure aquest moviment). Aquest constat sobre la variació en els elements no manuals que acompanyen les funcions estudiades subratlla la importància del context de cara a poder assignar una funció al PALM-UP en LSC, com alguns autors mencionen en altres estudis sobre llengües de signes diferents (McKee & Wallingford, 2011; Loon, 2012).

■ 5 Conclusions

En aquest article, hem presentat un primer estudi sobre el PALM-UP des de la perspectiva dels marcadors discursius en llengua de signes catalana (LSC). Hem començat fent una presentació dels treballs previs sobre els marcadors discursius en llengües de signes, els quals són encara poc nombrosos a dia d'avui. A continuació, hem presentat la mostra que hem extret del Corpus de l'LSC (Institut d'Estudis Catalans, pròximament disponible) i que conté 5.794 signes, juntament amb la metodologia d'anotació que hem seguit tant per a la descripció funcional del marcador (Crible, 2014) com per a la descripció dels elements no manuals (per la qual ens hem basat en diversos estudis sobre les llengües de signes).

La nostra mostra conté 139 ocurrences en què el PALM-UP s'utilitza com a marcador discursiu. En una escala relacional en què en un extrem tenim marcadors que connecten segments discursius (és a dir, de tipus *relacional*) i en l'altra marcadors que puntuen o participen en la interacció (és a dir, de tipus *no relacional*), el PALM-UP es situaria a prop d'aquest segon extrem com hem vist en el 92% dels casos. En poques ocasions hem trobat ocurrences que relacionin dos segments discursius o a les quals se'ls hagi atribuït una funció *relacional* i una *no relacional*.

A banda de definir si el marcador funciona com a connector o no, el protocol d'anotació de Crible (2014) estableix 31 funcions que s'agrupen en 4 dominis: *ideacional*, *retòric*, *seqüencial* i *interpersonal*. El predominant en el cas del PALM-UP és el seqüencial, és a dir, aquest marcador s'utilitza per

organitzar segments discursius. Les funcions específiques que pot expressar són les de *puntuació*, *planificació*, *finalització*, *obertura* i *citació*. Les quatre primeres funcions formen part de les més freqüents a la nostra mostra. Al domini seqüencial el segueix l'*interpersonal*, que inclou els casos en què el PALM-UP participa en l'intercanvi entre signants. En concret, aquest marcador expressa les funcions d'*acord* i de *monitoratge*.

Els dos dominis restants, l'*ideacional* i el *retòric*, són els menys representats. El primer agrupa funcions que connecten esdeveniments que succeeixen en el món real com són *alternativa*, *causa*, *concessió*, *condicional* i *temporal*; mentre que el segon conté funcions que expressen relacions subjectives o un metacomentari com són *conclusió*, *èmfasi* i *oposició*. També de forma minoritària, 5 ocurrences del PALM-UP combinen dos dominis i dues funcions.

A l'estudiar la configuració del PALM-UP en la nostra mostra, que conté 80 formes bimanuals i 59 unimanuals, no s'observa correspondència entre forma i funció. Tot i que algunes funcions sembla que s'expressen amb més freqüència de forma unimanual o bimanual, no hi ha cap cas en què les tendències siguin majoritàries. Tampoc hem trobat correspondència entre una combinació específica d'elements no manuals i una funció concreta. Els mateixos elements no manuals acompanyen funcions diferents, cosa que posa de relleu la necessitat i importància del context per assignar una funció específica a aquest marcador discursiu.

Amb vista a continuar la recerca en aquest àmbit específic, hi ha diverses possibilitats que s'obren. Des d'una perspectiva monolingüe, seria interessant analitzar altres marcadors discursius en LSC que ens permetessin conèixer el repertori de formes i funcions que existeixen en aquesta llengua. Des d'una perspectiva plurilingüe, es podrien comparar aquests resultats amb altres llengües de signes (occidentals, però també llunyanes i de petites comunitats de signants) i amb la gestualitat dels parlants de llengües orals per esbrinar si existeixen usos compartits. Aquest tipus de recerca és molt necessària per poder entendre d'una forma exhaustiva la capacitat humana del llenguatge i revisar la validesa dels universals lingüístics existents. ■

■ Bibliografia

Crasborn, Onno / Kooij, Els van der / Waters, Dafydd / Woll, Bencie / Mesch, Johanna (2008): "Frequency distribution and spreading behaviour of different types of mouth actions in three sign languages", *Sign Language & Linguistics* 11:1, 45–67.

- Crible, Ludivine (2014): *Identifying and describing discourse markers in spoken corpora* (Annotation protocol v. 8), Louvain-la-Neuve: Université catholique de Louvain.
- (2020): “Weak and strong discourse markers in speech, chat and writing: Do signals compensate for ambiguity in explicit relations?”, *Discourse Processes* 57:9, 793–807.
- Cuenca, Maria Josep (2008): “Usos de *hombre/home* y *mujer/dona* como marcadores del discurso en la conversación coloquial”, *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 35, 235–256.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth (2002): “Gestures in signing: The presentation gesture in Danish Sign Language”, in; Schulmeister, Rodolf / Reinitzer, Heimo (eds.): *Progress in Sign Language Research: In Honor of Siegmund Prillwitz*, Hamburg: Signum, 142–162.
- Esfandiari Baiat, Ghazaleh / Coler, Matt / Pullen, Marissa / Tienkouw, Sinaat / Hunyadi, László (2013): “Multimodal analysis of *well* as a discourse marker in conversation: A pilot study”, in: Baranyi, Peter / Esposito, Anna / Niituma, Mihoko / Solvang, Bjorn (eds.): *IEEE 4th International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom 2013)*, Piscataway, NJ: IEEE, 283–288.
- Fox Tree, Jean E. (2014): “Discourse markers in writing”, *Discourse Studies* 17:1, 64–82.
- Fraser, Bruce (1998): “Contrastive discourse markers in English”, in: Jucker, Andreas H. / Ziv, Yael (eds.): *Discourse Markers. Descriptions and Theory*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins (Pragmatics & Beyond New Series; 57), 301–326.
- Gabarró-López, Sílvia (2019): “What can discourse markers tell us about genres and vice versa? A corpus-driven study of French Belgian Sign Language (LSFB)”, *Revue de linguistique et de didactique des langues* 60 (número especial: *Langues des signes et genres discursifs*), DOI: 10.4000/lidil.6768.
- (2020): “Los marcadores del discurso PALM-UP e IGUAL y su posición: un estudio sobre la lengua de signos catalana (LSC)”, *Revista de Estudios de Lenguas de Signos REVLES* 2, 1–27.
- Hata, Kazuki (2016): “On the importance of the multimodal approach to discourse markers. A pragmatic view”, *International Review of Pragmatics* 8:1, 36–54, <<https://doi.org/10.1163/18773109-00801002>>.
- Hoza, Jack (2011): “The discourse and politeness functions of HEY and WELL in American Sign Language”, in: Roy, Cynthia B. (ed.): *Discourse in*

- Signed Languages*, Washington, D.C.: Gallaudet University Press (Sociolinguistics in Deaf Communities Series; 17), 70–95.
- Institut d'Estudis Catalans (pròximament disponible): *Corpus de la llengua de signes catalana (LSC)*, Barcelona: IEC, <<http://blogs.iec.cat/lsc/corpus/>>.
- Kendon, Adam (2004): *Gesture. Visible Action as Utterance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lillo-Martin, Diane (2012): “Utterance reports and constructed action”, in: Pfau, Roland / Steinbach, Markus / Woll, Bencie (eds.): *Sign Language. An International Handbook*, Berlin / Boston: De Gruyter Mouton (Handbooks of Linguistics and Communication Science; 37), 365–387.
- Loon, Esther van (2012): *What's in the palm of your hands? Discourse functions of palm-up in Sign Language of the Netherlands*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (MA thesis).
- McKee, Rachel (1992): *Footing shifts in American Sign Language lectures*, Los Angeles: University of California, Los Angeles (PhD thesis).
- / Wallingford, Sophia (2011): “‘So, well, whatever’ Discourse functions of palm-up in New Zealand Sign Language”, *Sign Language & Linguistics* 14:2, 213–247.
- Mesch, Johanna (2016): “Manual backchannel responses in signers’ conversations in Swedish Sign Language”, *Language & Communication* 50, 22–41.
- Metzger, Melanie / Bahan, Ben (2001): “Discourse analysis”, in: Lucas, Ceil (ed.): *The Sociolinguistics of Sign Languages*, Cambridge: Cambridge University Press, 112–144.
- Meurant, Laurence (2008): “The speakers’ eye gaze. Creating deictic, anaphoric and pseudo-deictic spaces of reference”, in: Quadros, Ronice M. (ed.): *Sign Languages: Spinning and Unraveling the Past, Present and Future. TISLR 9, Forty Five Papers and Three Posters from the 9th Theoretical Issues in Sign Language Research Conference*, Florianopolis, Brazil, December 2006, Petrópolis, RJ: Editora Arara Azul, 403–414.
- (2015): *Corpus LSFb. Corpus informatisé en libre accès de vidéo et d’annotations de langue des signes de Belgique francophone*, Namur: Laboratoire de langue des signes de Belgique francophone (LSFB Lab), FRS-FNRS, Université de Namur, <<http://www.corpus-lsfb.be>>.
- Notarrigo, Ingrid / Meurant, Laurence (2014): “Nonmanuals and markers of (dis)fluency in French Belgian Sign Language (LSFB)”, in: Crasborn, Onno / Efthimiou, Eleni / Stravoula-Evita, Fotinea / Hanke, Thomas / Hochgesang, Julie / Kristoffersen, Jette H. / Mesch, Johanna (eds.): *Proceedings of the 6th Workshop on the Representation and Processing of Sign*

- Languages: Beyond the Manual Channel*, Reykjavik: European Language Resources Association (ELRA), 135–142.
- Pérez, Yolanda (2006): “Marcadores manuales en el discurso narrativo en la lengua de señas venezolana”, *Letras* 72, 157–208.
- Pons Bordería, Salvador (2008): “La combinación de marcadores del discurso en la conversación coloquial: interacciones entre posición y función”, *Estudios Lingüísticos / Linguistic Studies* 2, 141–161.
- Portolés Lázaro, José (1999): “Los ordenadores del discurso y el lenguaje periodístico”, in: Garrido Medina, Joaquín César (ed.): *La lengua y los medios de comunicación: Actas del congreso internacional celebrado en la Universidad Complutense de Madrid en 1996*, vol. 1, Madrid: Universidad Complutense, Servicio de Publicaciones, 161–169.
- Roy, Cynthia B. (1989): “Features of discourse in an American Sign Language lecture”, in: Lucas, Ceil (ed.): *The Sociolinguistics of Deaf Communities*, San Diego: Academic Press, 231–251.
- Sanders, Ted J. M. / Spooren, Wilbert P. M. / Noordman, Leo G. M. (1992): “Toward a taxonomy of coherence relations”, *Discourse Processes* 15, 1–35.
- Villameriel, Saúl (2008): “Marcadores del discurso en la lengua de signos española y en el español oral: un estudio comparativo”, in: Moreno Sandoval, Antonio (ed.): *Actas del VIII Congreso de Lingüística General, Madrid 2008*, Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 1990–2009.
- Villameriel García, Saúl (2010): “EN-CAMBIO y ES-DECIR: Origen de dos marcadores discursivos de la lengua de signos en el español oral”, in: *Actas del IX Congreso Internacional de Lingüística General, 21–23 de junio de 2010*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 2349–2362.
- Sílvia Gabarró-López, Stockholm University, Department of Linguistics, S-106 91 Stockholm, <silvia.gabarro.lopez@ling.su.se>, ORCID: 0000-0003-2918-108X.